

متون شرقی، شیوه‌های غربی

شاهنامه و ابعاد ایدئولوژیک شاهنامه‌شناسی در مغرب زمین

به بهانه هزاره جهانی شاهنامه

پژوهش و نگارش

محمود امیدسالار

با پیشنهاد

اکبر ایرانی

سرشناسه	:	امیدسالار، محمود
عنوان قراردادی	:	شاهنامه، شرح
عنوان و نام پدیدآور	:	مقون شرقی، شیوه‌های غربی؛ شاهنامه و ابعاد ایدئولوژیک شاهنامه‌شناسی در مغرب‌زمین / پژوهش و نگارش محمود امیدسالار؛ با پیشگفتار اکبر ایرانی.
مشخصات نشر	:	تهران: مرکز پژوهشی میراث مکتوب، ۱۳۸۹.
مشخصات ظاهری	:	۱۲۲ ص.
شابک	:	۳۰۰۰۰ ریال : 978-964-8700-54-1
وضعیت فهرست‌نویسی	:	فنیپا
عنوان دیگر	:	شاهنامه و ابعاد ایدئولوژیک شاهنامه‌شناسی در مغرب‌زمین.
موضوع	:	فردوسی، ابوالقاسم، ۲۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه - نقد و تفسیر
موضوع	:	ادبیات فارسی - تاریخ و نقد
موضوع	:	شعر فارسی - قرن ۴ ق. - تاریخ و نقد
موضوع	:	شعر حماسی - تاریخ و نقد
شناسه افزوده	:	ایرانی، اکبر، ۱۳۴۱ - . مقدمه‌نویس.
شناسه افزوده	:	فردوسی، ابوالقاسم، ۲۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه، شرح
رده‌بندی کنگره	:	۱۳۸۹ م ۲ ۸۲ الف / ۲۴۹۵ P1K
رده‌بندی دیوئی	:	۸۲۱ / ۲۱
شماره کتابشناسی ملی	:	۲۰۲۵۸۵۲

متون شرقی، شیوه‌های غربی

شاهنامه و ابعاد ایدئولوژیک شاهنامه‌شناسی در مغرب‌زمین

به بهانه هزاره جهانی شاهنامه

اثر: محمود امیدسالار

با پیشگفتار: اکبر ایرانی

ناشر: میراث مکتوب

شمارگان: ۱۰۰۰

چاپ اول: ۱۳۸۹

به سفارش: بنیاد فردوسی

لیتوگرافی، چاپ و صحافی: نقره‌آبی، سیاره

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۸۷۰۰-۵۴-۱

نسائی نامر: تهران، خیابان انقلاب اسلامی، بین دانسگاه و اپوریحان، شماره ۱۱۸۲

م.ب: ۱۳۱۵۶۹۳۵۱۹

دورنگار: ۶۶۲۰۶۲۵۸ تلفن: ۶۶۲۹۰۶۱۲

بها: ۳۰۰۰ تومان

• www.mirasmaktoob.ir

پیشگفتار

اکبر ایرانی*

مدیرعامل موسسه پژوهشی میراث مکتوب

قصه‌گویی، شاهنامه‌خوانی و علی‌نامه خوانی

تیرماه سال ۱۳۸۷ دکتر امیدسالار در چهارمین کنفرانس سالانه نسخه‌های خطی اسلامی در کوئینز کالج دانشگاه کمبریج درباره شاهنامه سخنرانی کردند. من که عضو کمیته تصحیح و انتشار انجمن بین‌المللی نسخه‌های خطی اسلامی در کمبریج (TIMA) هستم کوشیدم تا ایشان که محقق و مصحح پرکار و صاحب‌نظر در شاهنامه هستند، در این کنفرانس شرکت جویند و آراء و نظرات خود را در باب جایگاه و اهمیت شاهنامه بیان کنند. حضور محققانی امثال ایشان در این کنفرانس، موجب شده است که در زمینه‌های چهارگانه این انجمن (تصحیح و انتشار، فهرست‌نویسی، رقومی کردن و مرمت) کاردانی و تخصص و تجربه ایرانیان بیشتر جلوه کند و مورد توجه قرار گیرد.

به لحاظ اهمیت و ارزشمندی مقاله و مبحثی که ایشان به اختصار در این کنفرانس ارائه کردند، از ایشان خواستم اجازه فرمایند متن کامل مقاله‌شان را به همراه متن انگلیسی آن به عنوان کتابی مستقل در هزاره جهانی شاهنامه که به کوشش بنیاد فردوسی در یونسکو به ثبت رسیده است، چاپ نمایم.

در سال‌های اخیر یکی از دلمشغولی‌های من تحقیق درباره تاریخ غناء و موسیقی در سده‌های نخستین فرهنگ اسلامی بوده است. وقتی شرح حال نصر بن حارث را که از معارضان و مخالفان پیامبر اسلام (ص) بود بررسی می‌کردم، دیدم که او یکی از کسانی بوده که به حرفه نخاسی و برده‌فروشی و خرید و فروش کنیزکان خواننده و نوازنده اشتغال داشته و خود نیز در نواختن عود مهارتی کسب کرده بوده و گاه قصه‌خوانی هم می‌کرده است. پس از خواندن مقاله دکتر امیدسالار این سؤال برایم مطرح شد که آیا اصولاً قصه‌خوانی در آن زمان به صورت نقالی یعنی منظوم و همراه با موسیقی بوده یا نه؟ برای پاسخ به این سؤال مطلب ذیل را به عنوان «برانت استهلال» و درآمدی بر مقاله ارزشمند دکتر امیدسالار تقدیم می‌کنم.

شعر و موسیقی و قصه‌خوانی و شطرنج و امثال اینها، سرگرمی‌هایی بوده‌اند که همواره بشر اوقات فراغت خود را با آن بسر می‌کرده است. در ایران باستان هنر موسیقی بیش از هر چیز دیگر در دربار شاهان رواج داشت و نوازندگان و خوانندگان از جاه و مقام خاصی برخوردار بودند. در این میان قصه‌خوانی در کنار نوازندگی رواج داشت. در کتاب خسرو قبادان و ریدک (ریتیک) به این هنر اشاره شده است.

«به چنگ و وَن، بربط، تنبور، کونار و هر سرود و چکامه و تپواژ گفتن (قصه خوانی) استاد مردند.»^۱ ماری بویس (Mary Boyce) هم در تحقیقات خود به این مطلب اشاره می‌کند و می‌گوید: گوسانها (Gosan) نوازندگان دوران اشکانیان، اشعار حماسی خود را با آهنگ برای شاهان اجرا می‌کردند.^۲

با این حال قصه‌گویان و آوازخوانان دو گروه هنری مستقل بودند. ولی بعید نبوده که این قصه‌ها را در قالب منظومه‌های آهنگین می‌خواندند تا تأثیر فرح‌بخش آن در شنونده بیشتر باشد. درباره تاریخچه قصه خوانی، محمد بن اسحاق ندیم، مشهور به ابن ندیم در الفهرست چنین آورده است:^۳

فارسیان اول، تصنیف‌کنندگان اولین افسانه بودند که از زبان حیوانات به صورت کتاب درآوردند. سپس اشکانیان و پس از آنها عربها که به آن افسانه‌ها شاخ و برگ دادند و کتابها تألیف کردند. اولین کتابی که تألیف کردند، کتاب هزار افسانه بود، البته صحیحتر آن است که اول کسی که با افسانه شب زنده‌داری کرد، اسکندر (مقدونی) بود که گروهی را می‌گماشت که برایش افسانه‌سرایی کنند.

به گفته ابن ندیم عرب‌ها افسانه‌های کهن ایرانی را به فرهنگ عربی وارد کردند ولی این مطلب ظاهراً اندکی قبل از دوران اسلامی و سپس در عصر ترجمه در دوران هارون و مأمون گسترش بیشتری یافت. زیرا «قصه‌های رایج در عصر جاهلی همان افسانه‌های کهن اقوام سامی و یهود و عاد و نعوذ بود که قرآن از آن به اساطیر الاولین^۴ تعبیر می‌کند که در شب‌های مخصوص به نام ایام العرب می‌خواندند و بیشتر این افسانه‌ها هم حماسه‌های عرب بود»^۵ تا روحیه جنگاوری

عرب را که همیشه با تفاخر و برتری طلبی قبیلگی آمیخته بود حفظ کنند.

از حکایت زندگی نصر بن حارث دانسته می‌شود که او برای رونق بخشیدن به کسب و تجارت خود راه‌های جدید را تجربه می‌کرد. با برده‌فروشی تجارت می‌کرد و به حیره و ایران سفر می‌نمود. در سفرهایی که به دربار خسرو پرویز در حیره داشت، از هنرمندان ایرانی عود نوازی را فراگرفت.^۴ افسانه‌های رستم و اسفندیار را که در دربار خسرو پرویز رایج بود به خوبی به یاد می‌سپرد و با خود به سرزمین حجاز به ارمغان می‌برد.^۵ او کنیزکان خود را نوازندگی و خوانندگی می‌آموخت. شب‌های عرب را با قصه‌گویی‌های خود و شاید همراه با عودنوازی پرجاذبه کرده بود. البته در این مورد اخیر سندی در دست نیست، لیکن با توجه به اینکه او همواره مردم را به جلسات قصه‌خوانی خود دعوت می‌کرد، چنین به نظر می‌رسد که قصه‌های کهن ایرانی را به زبان عربی با نواختن عود، آهنگین و جذاب‌تر می‌کرد. او همراه با ابوسفیان و ابوجهل از سران مشرکین در معارضه با اسلام از هیچ کاری دریغ نمی‌کرد. در این دوران شعر و موسیقی و قصه‌گویی تبدیل به ابزار سیاسی برای مقابله با دعوت نبوی شد، تا جایی که کنیزکان او در کمین افراد می‌نشستند و سدّ راه کسانی که قصد اسلام آوردن داشتند، می‌شدند و آنان را دعوت به مجالس شراب و رقص و آواز می‌کردند.^۶

در روایت دیگر آمده که نصر برای بازار گرمی و تبلیغات کار خود اعلام می‌کرد که:

